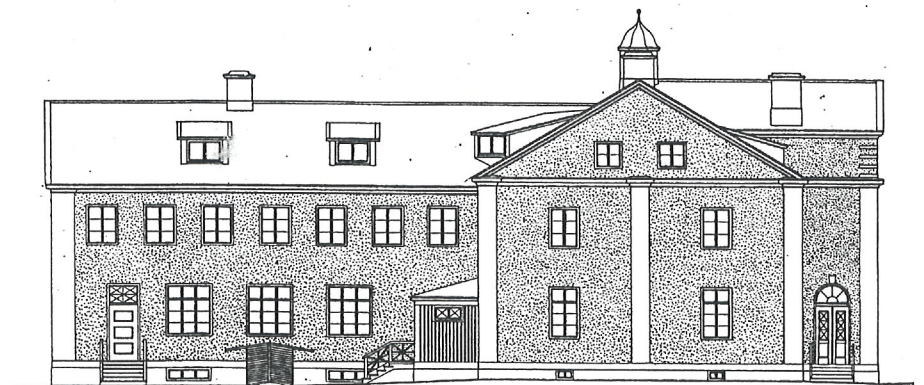
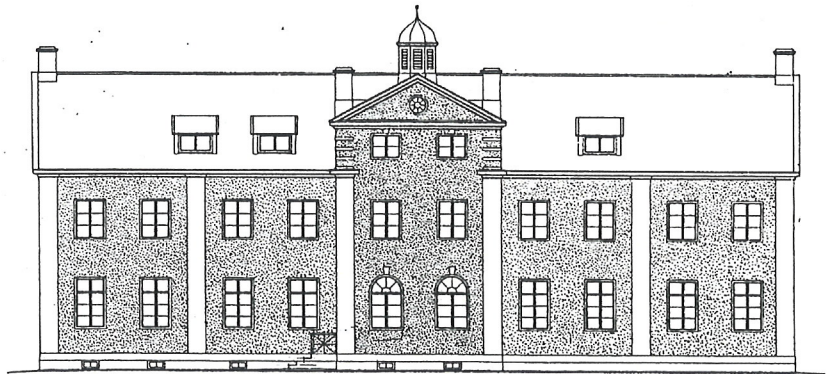


AB DE LAVALS ÅNGTURBIN
MARKETENTERIET, HUS 71
JÄRLA, NACKA

Antikvarisk förundersökning
2000-11-12



Nacka Industrilokaler HB

NYRÉNS arkitektkontor ab

AB DE LAVALS ÅNGTURBIN
MARKETENTERIET, HUS 71
JÄRLA, NACKA

Antikvarisk förundersökning
2000-11-12

Beställare: Nacka Industrilokaler HB

Antikvarisk förundersökning genom:
Anna Birath, byggnadsantikvarie
Urban Nilsson, byggnadsantikvarie

Foto:
Författarna där ej annat anges.

Omslagsbild:
Fasadritningar Per Benson 1917,
ur Järsla industriområde, Kulturhistorisk
utredning, Antikvariska konsultbyrån 1988

N Y R É N S arkitektkontor ab

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
INLEDNING	3
BAKGRUND	3
SYFTE	3
OBJEKT - AVGRÄNSNING	3
HISTORIK	3
FRÅN HERRGÅRDSBYGD TILL INDUSTRIBYGD	4
AB DE LAVALS ÅNGTURBIN	5
AB DE LAVALS ÅNGTURBINS ETABLERING I JÄRLA	6
KULTURHISTORISKT VÄRDE	7
EN INDUSTRIMILJÖS VÄRDE	7
TURBINFABRIKENS KULTURHISTORISKA VÄRDE	7
Bruksvärde	
Upplevelsevärde	
Dokumentvärde	
MARKETENTERIET, HUS NR.71	8
HISTORIK	8
URSPRUNGLIG UTFORMNING	10
FUNKTION OCH FÖRÄNDRINGAR	11
KULTURHISTORISKT VÄRDE I KORTHET	15
Exteriör	
Interiör	
KÄLLFÖRTECKNING	16
Arkiv	
Litteratur	
BILAGOR	
Områdesplan	
Fasadritningar, Per Benson 1917	
Planritningar, Industribyrån 1954	

INLEDNING

BAKGRUND

HSB, Riksbyggen och Wihlborgs har tillsammans bildat konsortiet Järsla Sjö som står i begrepp att bygga om Järsla industriområde vid Järsla sjös norra strand i Nacka. I området finns industrilokaler som inhyst anrika verksamheter sedan 1800-talets slut, här utvecklade Gustaf Dalén flera av sina berömda uppfinningar, här tillverkades ångturbiner efter Gustaf de Laval's uppfinning och här ligger Järsla Gård som har anor från 1400-talet.

Projektet Järsla Sjös vision är *att skapa en mänsklig stadsdel, för både arbete och boende, en stadsdel som kännetecknas av liv, lust och gemenskap.*

Industribyggnaderna i området är uppförda från 1890-talet och framåt. Delar av dem är rivna, påbyggda eller ombyggda.

Ett flertal delar av de Laval's Ångturbinfabrik är idag q-märkt i detaljplan. Det innebär att byggnaderna ej får rivas. Byggnadens yttre form och karaktär får ej förvanskas.

Järsla Sjö har beställt en antikvarisk förundersökning av delar av de Laval's Ångturbin för att varsamt kunna bygga om och med lyhördhet hantera dess kulturhistoriska värden.

SYFTE

Syftet med den antikvariska förundersökningen är att beskriva olika byggnader i de Laval's Ångturbinfabrik, deras historia och väsentliga förändringar samt redovisa de kulturhistoriska värden som finns i den bevarade industrimiljön. Den antikvariska förundersökningen kommer att utgöra ett kunskapsunderlag som skall fungera som en vägledning inför och under ombyggnaden.

OBJEKT – AVGRÄNSNING

Denna förundersökning omfattar markentieriet med sina arbetarebostäder. Det är en delrapport som innehåller en historik för hela området, samt en beskrivning av hela områdets kulturhistoriska värde, som är gemensam för alla delrapporter.

HISTORIK

FRÅN HERRGÅRDSBYGD TILL INDUSTRIBYGD

Omkring sekelskiftet 1800 ägdes de flesta stora gårdar i Nacka av ofrälse ståndspersoner t ex handelsmän eller ämbetsmän från Stockholm. Dessa bodde endast en liten del av året på gården som ofta fungerade som sommarbostad. Jorden brukades av dagsverkesbönder eller arrendatorer. Dessa lantarbetare producerade förnödenheter som fraktades sjövägen till staden. Vid tiden kring sekelskiftet 1900 var Nacka socken fortfarande lantligt med gles bebyggelse.

Med fortsatt stigande levnadsstandard blev det från sekelskiftet möjligt för folk i flera olika samhällsklasser att skaffa sig sommarbostäder utanför staden. Från 1930-talet avstyckades stora områden till sportstugotomter, där ägarna själva kunde bygga och inreda sina sommarhem.

De gamla samhällena i kommunens olika delar har med åren utvidgats och växt till en nära nog sammanhängande bebyggelse. Stora grönområden ligger i norr längs farleden mot Saltsjön dels i de södra delarna.

Kring 1890-talet började en ny epok för Nacka. Det var främst inom industrin och bostadsbyggandet som utvecklingen började ta fart. Sjöförbindelserna, järnvägen, den snabbt förbättrade förbränningsmotortekniken samt Nackas närhet till huvudstaden skyndade på förändringen. År 1889 förvärvade bankdirektör Knut A Wallenberg det stora område där Saltsjöbaden snabbt skulle växa fram. Några år senare, den 1 juli 1893, invigdes den linje som var tänkt att förena det nya samhället och de nya industrierna med huvudstaden. Det ingick givetvis i järnvägsbolagets finansiella politik att stimulera intresset för både enskild och framför allt industriell bebyggelse. Järnvägen i kombination med närheten till Stockholm blev viktiga etableringsfaktorer.

Tidigare hade industrierna anlagts vid stränderna för att kunna nyttja sjöfarten. AB de Lavals Ångturbin blev 1896 den första industrianläggningen längs järnvägslinjen. 1898 startade AB Diesels Motorer vid Sickla. Fler arbetstillfällen skapades och trafikunderlaget ökade. Nacka växte snabbt till en betydande industriort. Många av företagen svarade delvis själva för bostäder åt sina arbetare, men en stor del var dock bosatta inne i Stockholm.

Två olika industrianläggningar kom att utvecklas bredvid varandra i Järla industriområde. På 1880-talet etablerades garveriet J Wideqvists Läder & Remfabrik vid Järlasjön som sedan vid sekelskiftet utbyggdes och bytte namn till Järla Rem- & Läderfabrik. 1925 köpte AB Th Winborgs & Co fabriken. Intill växte de Lavals anläggning fram. 1952 inkorporerades Winborgs ättiksfabrik i de Lavals anläggning och hela området kom därmed att tillhöra samma företag.

AB DE LAVALS ÅNGTURBIN

AB de Lavals Ångturbin bildades år 1893 och köpte då det ensamägda företaget Gustaf de Lavals Ångturbinfabrik som grundats 1891. Köpet innefattade också Gustaf de Lavals patenträttigheter för ångturbiner. Han ägde en stor del av aktierna och satt i styrelsen för det nya aktiebolaget. Gustaf de Laval hade redan 1880 börjat experimentera med en ångturbin för att han behövde en snabbgående motor till sin separator.

Bakom det slutgiltiga resultatet låg ett omfattande tekniskt utvecklingsarbete. Den nya turbinen var en enhjulig så kallad aktionsturbin. Den hade ett enda hjul försett med skovlar som drevs med hög hastighet genom att specialkonstruerade expanderande munstycken sprutade ånga mot hjulets skovlar. Den höga hastigheten utsatte konstruktionen för stora påfrestningar och först med den fjädrande axeln, en annan av de Lavals viktiga uppfinningar, kunde problemet lösas. För att få ner de höga varvtal som alstrats, uppfann de Laval pilkuggväxeln och gjorde därmed turbinen användbar för drift med transmissioner och elektriska generatorer. Det var dock fortfarande omöjligt att direktkoppla maskiner till turbin eller växelaggregat. Så kom man att konstruera en serie maskiner som drevs med högt varvtal, t.ex. centrifugalpumpar, centrifugalfläktar och centrifugalkompressorer. Särskilt centrifugalpumpen "Zetapumpen" kom att få betydelse. Denna används fortfarande i t.ex. Lovöns vattenverk som försörjer stora delar av Stockholm med vatten.

Den enhjuliga turbinen hade på grund av en övre hastighetsbegränsning en maxeffekt på 500 hästkrafter och var en liten anläggning som kunde ställas upp var som helst, t.ex. i stadsfastigheter eller hos hantverkare. Vid denna tid efterfrågades inte mycket elektrisk kraft och möjligheten till elektrisk kraftöverföring från avlägset belägna vattenfall räknade man inte med. Dock gick utvecklingen snabbt och redan 1897 insåg AB de Lavals Ångturbins ledning att utvecklingen höll på att springa ifrån dem. Marknaden efterfrågade turbiner

med högre effekt än 500 hästkrafter som kunde ställas upp i stora centraler från vilka likström kunde distribueras till kraftkonsumenten. Dessa större multipelturbiner tillhandahölls redan av konkurrenterna och ett mödosamt utvecklingsarbete satte fart. Först 1908 kunde företaget presentera "Laval Multipel" för marknaden. Det var en aktionsturbin med flera hjul, som lyckligtvis visade sig vara mycket utvecklingsbar. Det gick t.ex. att anpassa den efter de speciella behoven inom pappers- och massaindustrin. Samma turbintyp visade sig vara den rätta för propellerdrivna fartyg. Alltsedan första världskriget fram till flytten från Järsla har turbiner för fartygsdrift varit den viktigaste produkten vid företaget.

AB DE LAVALS ÅNGTURBINS ETABLERING I JÄRSLA

AB de Laval's Ångturbin förvärvade 11 december 1895 Järsla gårds gamla ägor, mellan järnvägen och Järslasjöns strand inklusive byggnader, av Järnvägsaktiebolaget Stockholm-Saltsjön. Järsla gård omnämns redan på 1400-talet och har tillhört både Sten Sture d.ä. och Gustav Vasa, vilken donerade området till Danviks hospital. Danviks hospital upplät sedan egendomen mot den s.k. Danvikspenningen till en mängd namnkunniga personer. 1892 köptes gården t.ex. av G.O.Wallenberg, som 1895 överlät den till järnvägsbolaget. Först vid 1962 års riksdag avskaffades Danvikspenningen. I köpet ingick att ett stickspår skulle dras från järnvägen in till industriområdet. Grundläggningsarbetet började i januari året därpå och redan i oktober kunde industrin flytta in i sina nya lokaler.

Den första fabriksanläggningen bestod av en tvåvåningsbyggnad som innehöll *ritkontor* och *administrationslokaler*. I direkt anslutning mot söder låg den vidsträckta *maskinverkstaden* i en våning med sågtandstak. Där fanns även *lagerrum*, *förrådsrum* och *vågrum*. Maskinverkstaden konstruerades med tanke på framtida utvidgningar och därför förlades också *provrum* och *ångkraftcentral* i en fristående byggnad hela 98 meter längre ner mot vattnet. Några originalritningar från anläggningen finns ej, förutom fasadritningar på kontorsbyggnad och lagerbyggnad signerade P.A.Paulsson. Troligen har man, som brukligt var vid denna tid, låtit ingenjörer rita och konstruera industribyggnaden, och endast anlita en arkitekt för de representativa fasaderna. Curt Munthe skriver i Nackaboken 1964 att anläggningen i huvudsak var ett verk av verkställande direktören Daniel Norrman och att även Gustaf de Laval tog del i uppförandet. Det var en mycket modern anläggning för sin tid. Illustrerad teknisk Tidskrift beskriver den som en av de främsta maskinindustrierna i Sverige. Särskilt anordningarna för kraft, ventilation och belysning ansågs märkvärdiga, men även dagsljusförsörjningen genom sågtandstaket, spårdragningen i hela området, samt traverserna var beundrade.

I och med framgångarna med multipelturbinen krävdes en utökning av lokalerna. Under 1910-talet byggdes en stor montagehall, en elektrisk verkstad, modellsnickeri, tackjärns-gjuteri och marketenteri. Anläggningarna kompletterades och utökades successivt. År 1951 förvärvades Winborgs fabrik som byggdes om efter Industribyråns ritningar till verkstäder och kontorslokaler för de Laval. Det sista större tillägget till anläggningen är en montagehall från 1958 för tillverkning av turbiner till oljetankers.

1959 gick AB de Laval's Ångturbin ihop med Svenska Turbinfabriks AB Ljungström i Finspång. Det nya namnet blev STAL-LAVAL Turbin AB och hela etableringen i Järsla avvecklades. Generatortillverkningen överläts på ASEA, pumptillverkningen på Jönköpings Mekaniska Werkstad. Turbintillverkningen flyttades till Finspång 1962-1964 medan kuggskärningsverkstaden ytterligare några år kom att bli kvar i Järsla.

KULTURHISTORISKT VÄRDE

EN INDUSTRIMILJÖS VÄRDE

Genom att identifiera en byggnads eller en miljöns värde kan dess återanvändning motiveras. För att lättare se dessa värden har vi utgått från tre huvudbegrepp; bruksvärde, upplevelsevärde och dokumentvärde. Dessa har i sin tur brutits ned i en rad undergrupper.

Bruksvärdet är det mest kvantifierbara eller mätbara värdet och låter sig därmed lättare att beskrivas och motiveras än de andra. Det avser de tekniska, ekonomiska och funktionella värdena hos en byggnad.

Upplevelse- och dokumentvärdena hamnar ofta i bakgrunden i förhållande till bruksvärdet, då de mer har karaktären av mjukdata. Upplevelsevärdet avser byggnadens arkitektoniska och estetiska värde, identitetsvärde, miljöskapande samt symbolvärde, medan dokumentvärde avser den information som en byggnad kan förmedla, t ex byggnadshistoriskt, arkitekturhistoriskt värde, teknikhistoriskt värde, lokalhistoriskt värde och produktions-tekniskt värde.

TURBINFABRIKENS KULTURHISTORISKA VÄRDE

Bruksvärde

Äldre industribyggnader utgör en stor samhällsekonomisk resurs och är dessutom en viktig del av vårt kulturarv. Värdet som samhällelig resurs ligger i en rad fördelar som en befintlig industri för med sig. I turbinfabrikens fall kan det centrala läget, den redan uppbyggda infrastrukturen i form av vägar, järnväg, el- och teleledningar gälla som exempel. Det är just möjligheten att kunna använda det befintliga som utgör anläggningens *bruksvärde*. Att återanvända turbinfabriken innebär dels att något viktigt till eftervärlden bevaras dels utgör lokalerna ett fastighetsekonomiskt kapital av långsiktigt värde. Stora rumsvolymer med unik ljusföring är värden som sällan kan motiveras i nyproduktion, men som man kan dra nytta av i befintlig byggnad.

Upplevelsevärde

För många äldre nackabor är Winborgs eller de Lavalns fabriksanläggning den plats där de tillbringat större delen av sitt yrkesliv. Företagets konjunkturer, med upp- och nedgångar har avspeglat sig i hela området. Anläggningens *identitetsvärde* är därmed betydande.

Läget vid vattnet har ett starkt *miljöskapande värde*. Dess centrala läge i Nacka gör att man ofta passerar anläggningen, antingen på Gamla Värmdövägen eller söder om Järlasjön. Den enskilda byggnadens värde består dels av byggnadens värde som enskildhet, dels av den miljömässiga roll som byggnaden har för hela områdets sammanhållna kulturhistoriska värde. I synnerhet industrier kännetecknas av att det kulturhistoriska värdet ligger i helheten snarare än i delen.

Vid turbinfabrikens tillkomst upplevdes anläggningen som ett uttryck för en framgångsrik expansion av näringslivet i Nacka sockens västra del. Anläggningen ambitiösa utformning bidrar till att understryka dess *symbolvärde*.

Dokumentvärde

Området är karaktäristiskt för äldre fabriksanläggningar. Med sin blandning av olika produktionsbyggnader tillkomna vid olika tider, visar anläggningen skillnaderna mellan gammalt och nytt. Idag finns nästan ingen produktionsutrustning kvar från tiden då det var turbinframställning i byggnaderna. Detta minskar förståelsen för själva produktionsprocesserna, men ökar möjligheterna till återanvändning. Trots de modifieringar som gjorts över tid p.g.a. av nya funktionskrav, uppvisar turbinfabriken i sin struktur, gestaltning och den betydande mängden bevarade byggnader en bild av det tidiga 1900-talets produktion. Däri ligger anläggningens *pedagogiska värde*.

Järla fabriksområde är inte endast *lokalhistoriskt intressant*, utan även *industrihistoriskt* på ett riksplån. I området tillverkades ångturbiner efter Gustaf de Laval's uppfinning och Gustaf Dalén utvecklade flera av sina berömda uppfinningar. Turbinfabriken's ursprungliga byggnader var mycket framstående och moderna för sin tid och även många av de senare tilläggen är av god kvalitet och byggda med en vilja till anpassning för att få ett väl sammanhållet industriområde. Montagehallen, hus nr.52, står i en klass för sig, med sin för tiden avancerade konstruktion och stora byggnadsvolym.

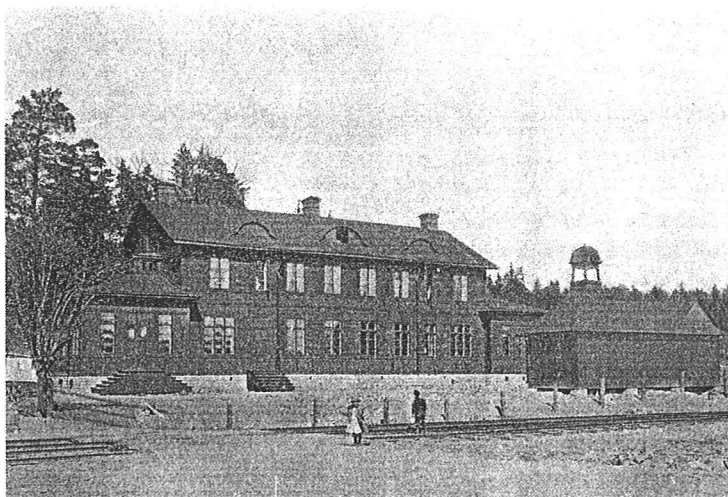
Byggnadernas fortbestånd är av stor vikt för förståelsen av samhällets historia och utveckling. En ombyggnad där gammalt och nytt möts, som vid projekt Järla sjö, ges möjligheten att skapa helt nya värden.

MARKETENTERIET, HUS 71

HISTORIK

I den ursprungliga fabriksanläggningen från 1896 ingick även en restaurationsbyggnad för arbetare. Det var en träbyggnad i två våningar, på andra sidan järnvägen, som innehöll en matsal, ett bageri och en handelsbod. I presentationen 1897 i "Svenska industriella verk och anläggningar" påtalas att även vidare planer fanns för huset med tanke på "arbetarnes materiella och intellektuella behof".

Det verkar dock som man relativt snart avvecklade idéerna att utveckla "stationsvillan" som den senare kom att heta. Det är oklart varför, men kanske det något avsides läget, utanför Ångturbin's mark, inverkade på beslutet att bygga ett nytt marketenteri inne på fabriksområdet. Det nya marketenteriet stod klart 1917 mitt under krisår och ransoneringstid och erbjöd Ångturbin's arbetare stadig mat till subventionerat pris. Matsserveringen i stationsvillan fanns länge kvar i privat regi. Senare ombyggdes huset till bostadslägenheter, för att slutligen rivas 1960.



Restaurationsbyggnaden på andra sidan järnvägen år 1897.

Det nya marketenteriet ritades av arkitekt Per Benson (1878-1939). Det var en arkitekt från Västervik, utbildad på KTH, med en produktion främst av skolor och allmänna byggnader. Han var tullens egen arkitekt och ritade t.ex. nya tullhuset i Västervik, två turisthotell i Åre, Sturegatan 36 och Karlavägen 1 i Stockholm, samt restaurerade Nacka kyrka. Vid marketenteriets uppförande var Per Benson bosatt i Saltsjö-Duvnäs.

Marketenteriet idag.

Påbyggnaden till höger fanns från början, men utvidgades och kläddes med eternit någon gång på 1950-talet.



URSPRUNGLIG UTFORMNING

Marketenteriet är en tvåvåningsbyggnad med källare och vind med bärande ytterväggar och vissa bärande mellanväggar av tegel samt ett invändigt bärverk av järnpelare och järnbalkar som är synligt i arbetarmatsalen. Sockeln består av granit. Fasaderna är putsade med gul spritputs och vitmålade slätputsade lisener. Sadeltaket var ursprungligen täckt med asfaltpapp och hade ett antal mindre takkupor. Numera är taket skivtäckt med svart- och rödmålad ståndfalsad plåt. Fönstren är kopplade, spröjsade träfönster, med olika utformning beroende på verksamheterna innanför i huset, men alltid placerade för att åstadkomma lugna fasader.

Huset är representativt utformat från alla håll, med åt tre sidor klassicerande gavelmotiv, samt åt öster ett accentuerat trapphus. De tunga, symmetriskt uppbyggda fasaderna är ett tidigt exempel på den stil som kom att kallas 20-talsklassicism, eller "swedish grace".

Trappan har ett trapplopp gjutet i betong. Korridorerna har bröstpanel och var troligen från början belagda med linoleummattor.

Lägenheterna har enkla trägolv. Listverken är av den typ som var vanlig runt sekelskiftet. Likaså spegeldörrarna med sina sex speglar kom vid sekelskiftet och utvecklades på 1920-talet. Mellan farstu och kök finns i de flesta fall ett överljus som är kryssspröjsat. Köken hade ursprungligen järnspisar och kallt vatten. Köksskåpen var väggfasta och byggda av pärlspont. Taken är putsade med en enkel kälning mot vägg.



Ursprungliga snickerier finns kvar i i alla lägenheter.



Delvid ursprunglig köksinredning av pärlspont. I ett av köken syns trägolvet.

FUNKTION OCH FÖRÄNDRINGAR

I bottenvåningen låg den stora matsalen för arbetare, köket, samt en mindre matsal för kontorspersonal. På andra våningen, med särskild ingång, fanns tjänstemännens matsal i västra flygeln. Maten transporterades upp till andra våningen med hjälp av en handdriven mathiss. Resten av planet, samt vindsvåningen, innehöll lägenheter för arbetare på Ångturbin. Dessa nåddes från ett särskilt trapphus på husets östra sida. Lägenheterna bestod till största delen av ett rum och kök och på vinden fanns ungarlsrum med kokplatta. Bakom torkugnarna utanför byggnaden fanns de torrdass som hörde till bostäderna.



Stora matsalen för arbetare vid fabriken 50-årsjubileum 1943. (ur DeLaval 1946)

Omkring 1947 moderniserades huset och lägenheterna fick varsin toalett i korridoren en trappa upp. Golvet i arbetarnas och kontoristernas matsalar täcktes av vinylhartsplattor och fick nya utlämningsdiskar, samt värmeskåp för egen medhavd mat. Möblemang och belysning byttes ut. Köket moderniserades med eldriven maskinell utrustning. Tjänstemännens matsal moderniserades till en gästmatsal eller representationsal, som även användes till personalens sammanslutningar, bl.a. hölls där SIF-möten. Troligen tillkom den öppna spisen vid denna tid. Ett schackrum inreddes två trappor upp, ovanför arbetarnas matsal. Vid denna tid hade man även långt framskridna planer på att bygga om arbetarvåningarna till en samlingsal, biograf och teater som kunde nyttjas av invånarna i Nacka. Av dessa planer blev dock intet. Istället byggde man toaletter för alla lägenheter i korridoren en trappa upp.

Gästmatsalen har använts som konstnärsateljé i många år.



Rummet får ljus från åtta fönster i tre väderstreck.

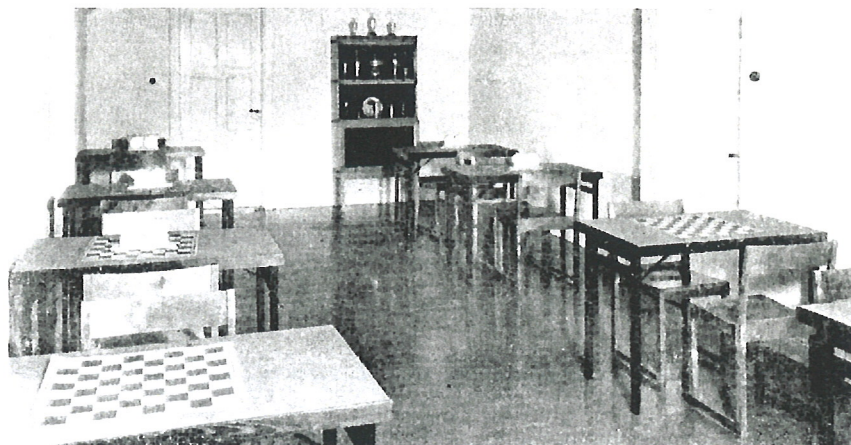


Ett av ungarlarsrummen på vinden. Rummet är klätt med pärlspontpanel. Enklare måltider tillagades på en kokplatta. Tvättställ fanns på vinden utanför. Toaletterna fanns efter moderniseringen i korridoren en trappa ner.



Någon gång 1954-62 utökades den låga utbyggnaden mot väster innehållande bl.a. entré till arbetarmatsal, samt till representationsvåning. Påbyggnaden skedde mot norra gaveln. Samtidigt täcktes hela utbyggnaden med eternitplattor.

Efter Ångturbins flytt till Finspång har byggnaden anpassats till nya verksamheter, t.ex. tryckeri, lager- och undervisningslokaler. Som exempel har man byggt lastbryggor, byggt in duschrum och toaletter. Lägenheterna som fortfarande har hyresgäster, har ofta slagits samman till större lägenheter. Fortfarande är dock standarden i huset låg och åtgärderna har karaktär av provisorier, då de flesta hyresgäster, i lägenheter och lokaler, endast har haft tidsbegränsade kontrakt.



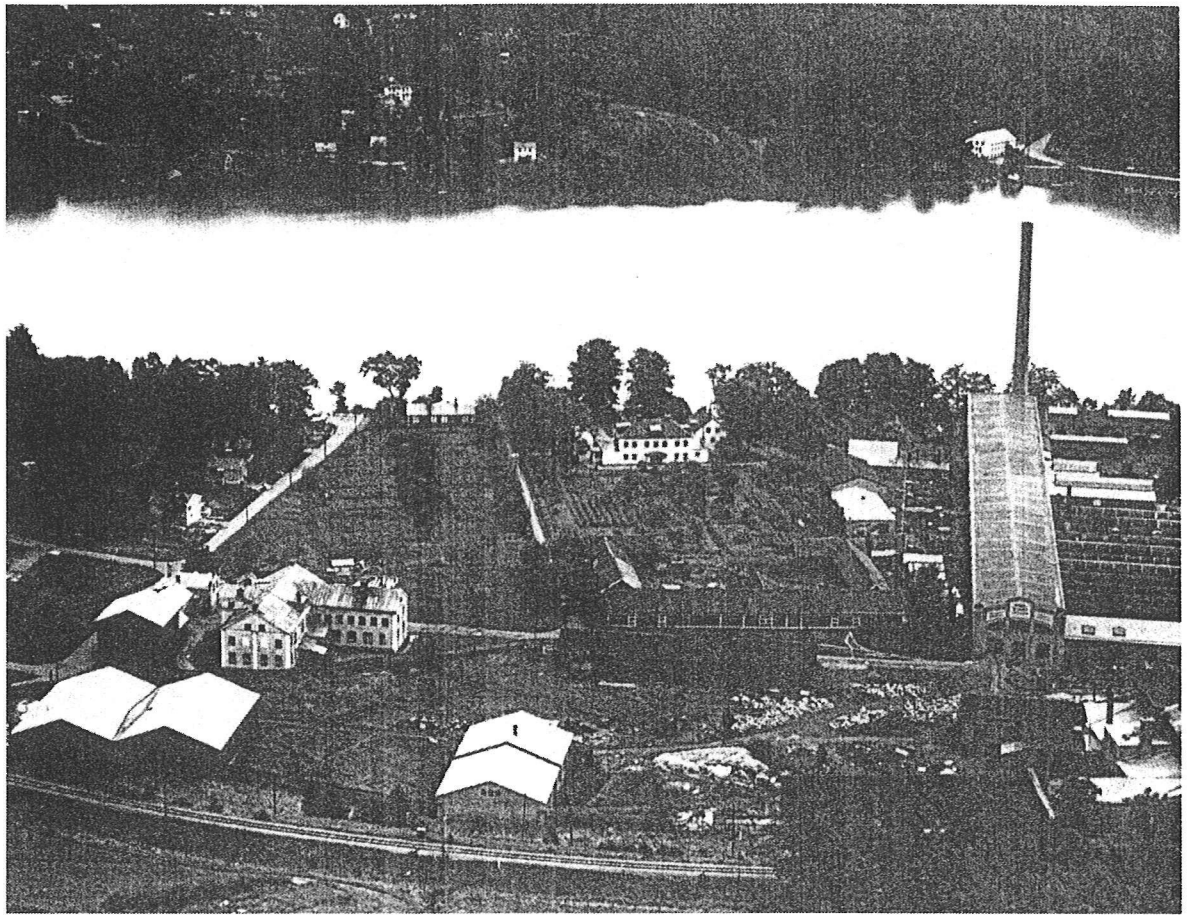
Ovan:
Schackrummet en trappa
upp. Ur "DeLaval" 1946

Höger:
I köket finns nu ett tryckeri.

Nedan tv:
Gamla arbetarmatsalen
idag.

Nedan th:
Beredningsköket utanför
gästmatsalen.





Flygbild 1938, ur Tekniska muséets arkiv

Flygbild 1951, ur Tekniska muséets arkiv



KULTURHISTORISKT VÄRDE I KORTHET

Exteriör

Byggnadsvolymen

De lugna, representativt utformade fasaderna med sin spritputs och slätputsade detaljer

Dörrlägen och överljus

Fönstersättning, vilken varierar beroende på bakomvarande funktion, t.ex. stora fönster mot norr i f.d. köket

Plåttaket med dess enkla takkupor

Interiör

Det synliga bärverket och rymden i den gamla matsalen

Mathiss från köket till representationsvåningen

Trappa upp till arbetarbostäderna, med gjuten betongtrappa, trappfönster, snickerier.

Rymlig korridor med ljus från trapphuset, dess väggpanel, dörrfoder, entrédörrar till lägenheterna.

Lägenheternas planlösning, snickerier, väggfast inredning, dörrar, vissa med krysspröjsat överljus, samt andra snickerier, kälade tak.

Gästmatsal med eldstad och stor rymd.



Fotografi från byggandet av nya monteringshallen 1958.
Ur Nacka lokalhistoriska arkiv.

KÄLLFÖRTECKNING

Arkiv

Lokalhistoriska arkivet, Nacka kommun, fotografier, tidningsartiklar, verksamhetsberättelser
Stiftelsen Stockholms företagsminnen, Alvik, Skandias historiska arkiv med Tarifföreningens
årsböcker rörande brandförsäkringar
Tekniska muséet, Stockholm, fotografier
Byggnadsnämndens arkiv, Nacka kommun, ombyggnadsritningar

Litteratur

De Laval's Ångturbin – en världsbekant Nacka-industri, Curt Munthe i *Nackaboken* 1964,
Nacka kommun, Stockholm 1964
Svenska industriella verk och anläggningar, Illustrerad teknisk tidskrift 1897, 3:e årgången,
samt 1914-15, 9:e årgången, red. Gunnar Ekerot
Sveriges industri – dess stormän och befrämjare, 63:e häftet, text av Herm.A.Ring, plansch-
verk 1897
Gustaf de Laval 1845-1913 – de höga hastigheternas man, minnesskrift till bolagets 50-
årsjubileum, Torsten Althin, Stockholm 1943
Järla industriområde – Marketenteriet, verksamheter, planeringsprocesser, Mikael Traung,
Göteborgs universitet 1997

Otryckta källor

Järla industriområde, Kulturhistorisk utredning, Antikvariska konsultbyrån 1988

NACKA INDUSTRILOKALER HB

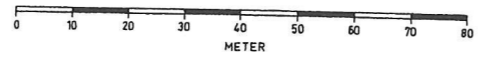
TURBINVÄGEN 6 A
131 60 NACKA

SALTSJÖ-JÄRLA STATION

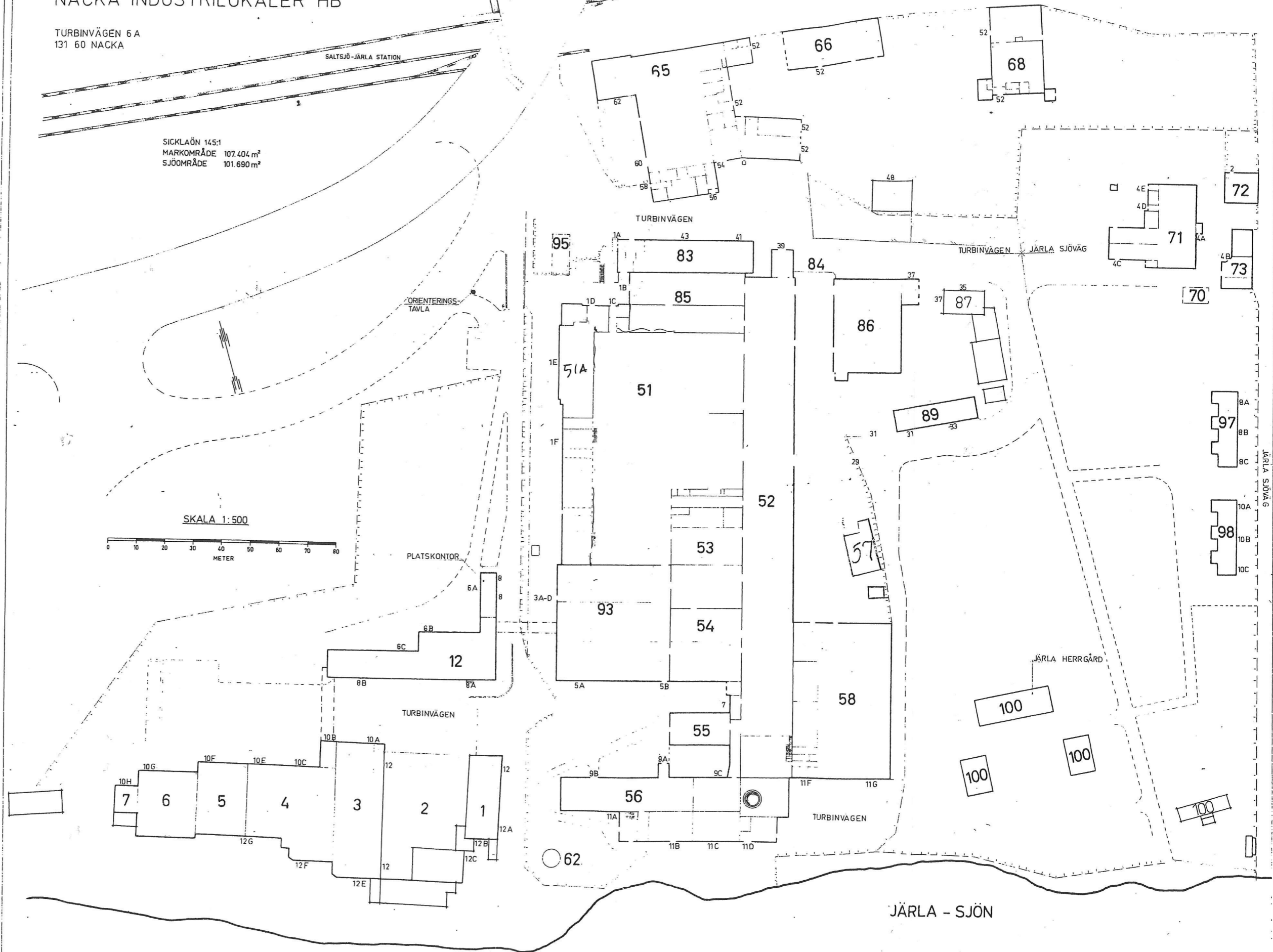
SICKLAÖN 145:1
MARKOMRÅDE 107.404 m²
SJÖOMRÅDE 101.690 m²

ORIENTERINGS-
TAVLA

SKALA 1:500

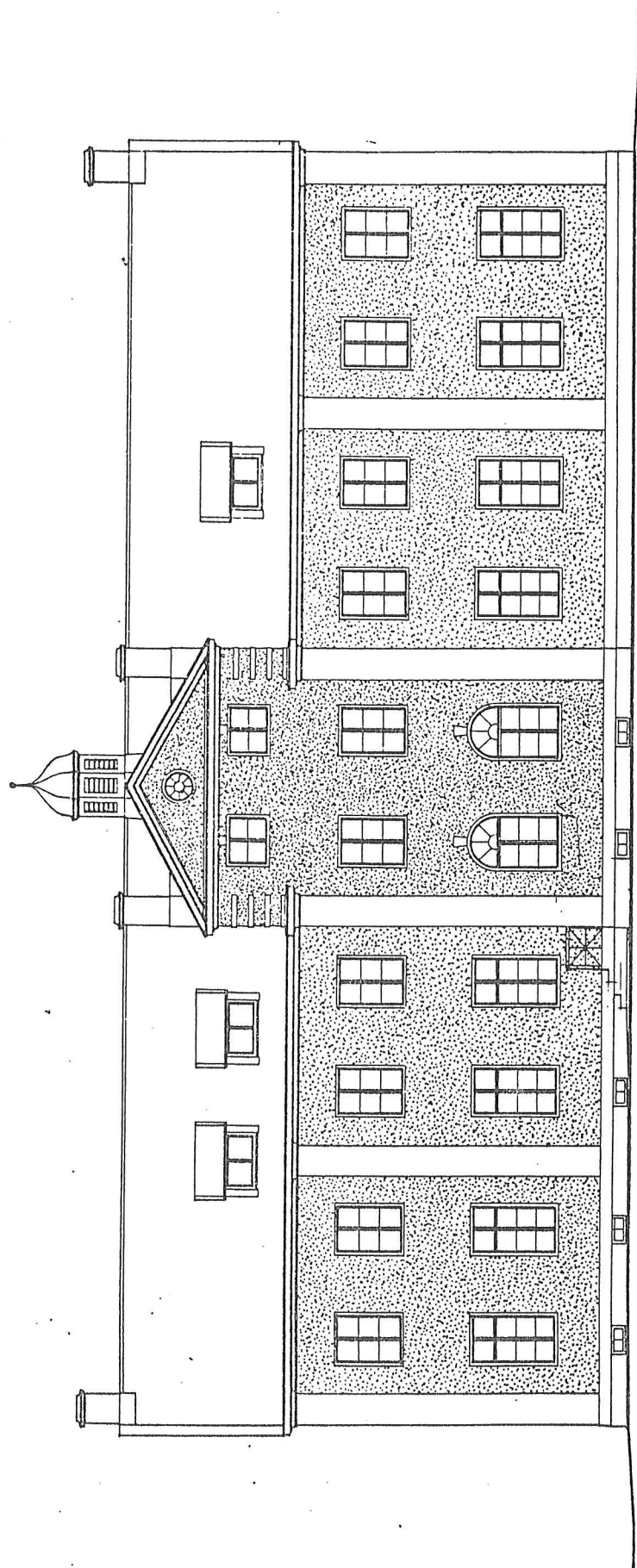


PLATSKONTOR



JÄRLA - SJÖN

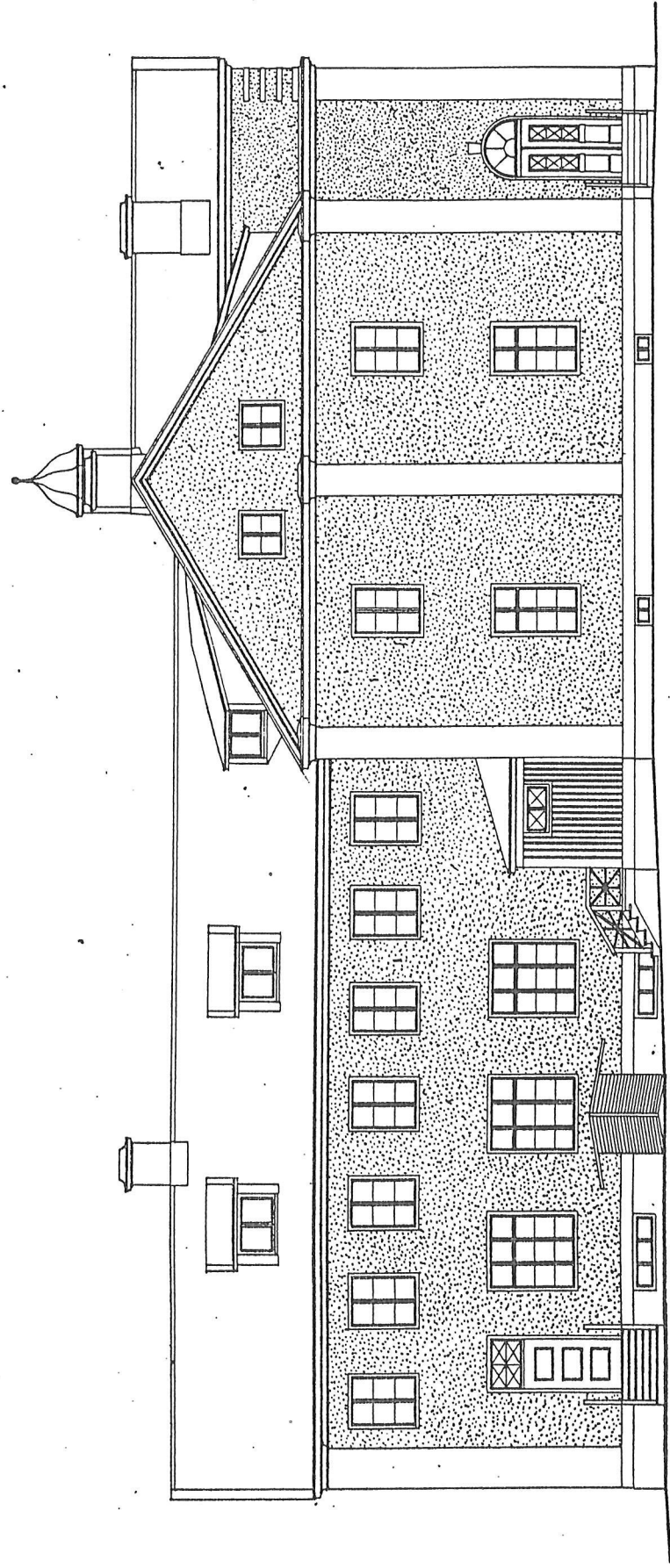
- RITNING • TILL • MATSERVERINGS- •
- OCH • ARBETAREBOSTADSHUS • VID •
- A-B • DE • LÄVLIS • ÅNGTURBIN •
- JÄLSTJÖ • -JÄRIA •
- FACAD • MOT • ÖSTER •



Sjunde april 1917
C. P. Svanen
1.9.17

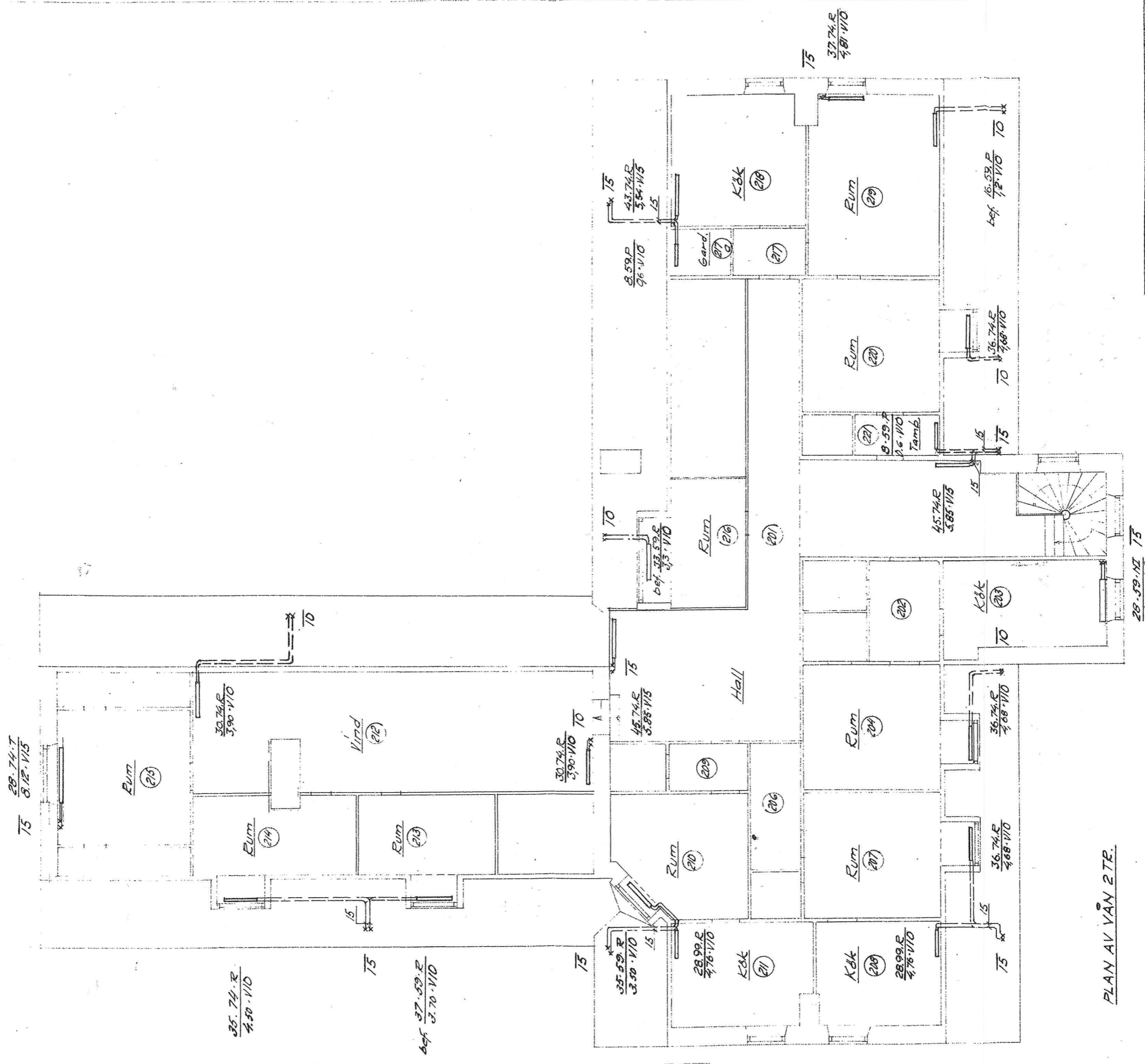


- RITNING • TILL • MATSERVERINGS- •
- OCH • ARBETARBOSTADSHUS • VID •
- A-B • DE • LAVALS • ÅNNTURBIN •
- DALISJÖ • JÄRIA •
- FASAD • MGT • SÖDER •



Sattis-afn 1 april 1917
 A. M. M. M.
 J-840.



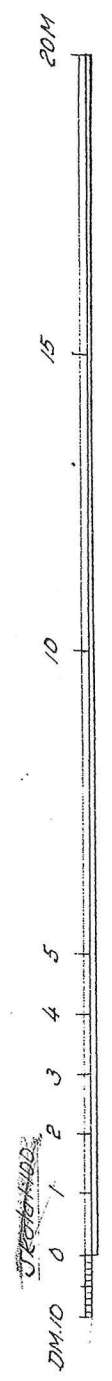


PLAN AV VÅN 2 TR.

AB DE LAVALS ÅNGTURBIN
 SALT SJÖ - JÄRLA
 Markentferi & arbetarbostäder
 Värmeanläggning

UTARB. AV	BS/RE	UPPRAG	LHBR
RITAD	A.L.M.	F	4
GRÄ. V.	A.L.M.	F	25 mars 1954

BYGGNADSBYRÅN
 STOCKHOLM



STRECKSKALA 1:100

15

10

5

4

3

2

1

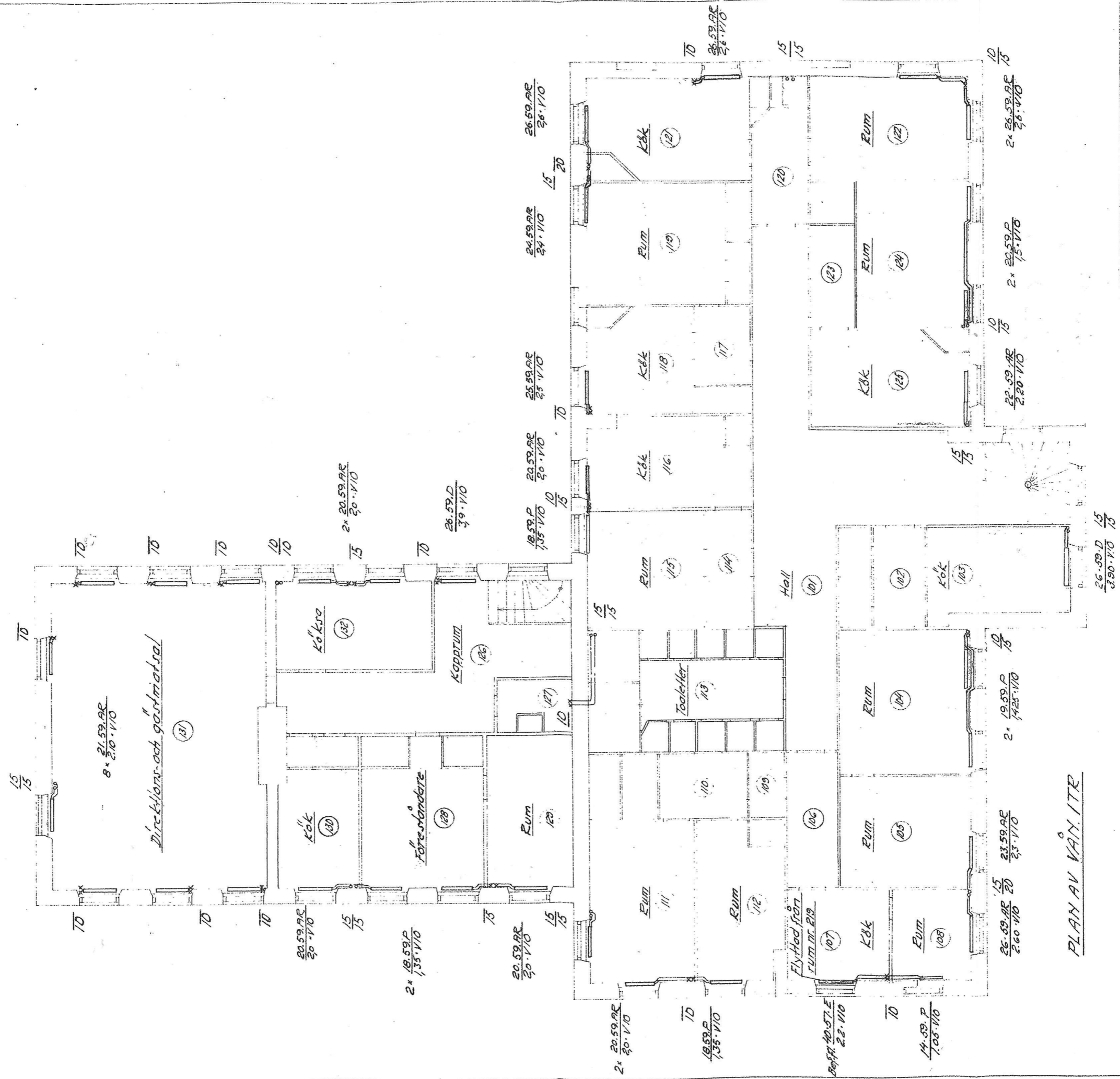
0

5

10

15

20 M



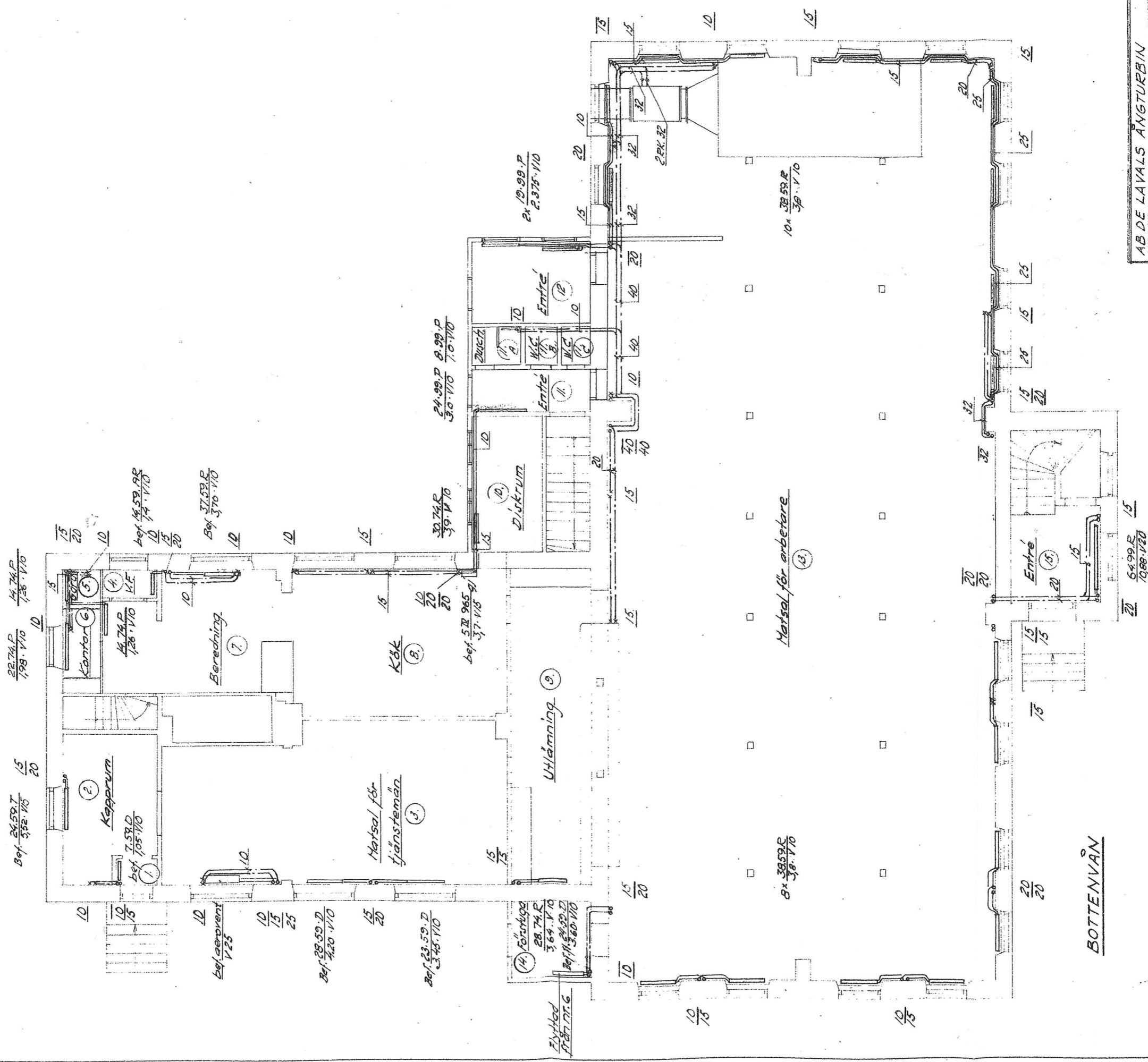
PLAN AV VÄN. ITR.

AB DE LAVALS ÅNGTURBIN
 SALTSDÖ - JÄRLA
 Marketerier i arbetarbostäder
 Värmeanläggning

UTAARB. AV 85/RE
 STAD 1. 2. 3.
 A. L. M.
 25 mars 1934

UPPDRAG 1438 A
 BYGGNADSTEKNISKA AVD.
 STOCKHOLM





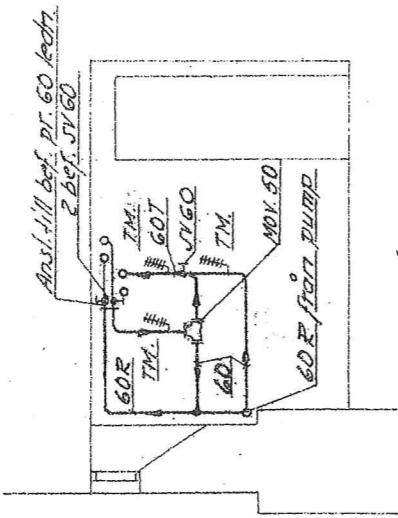
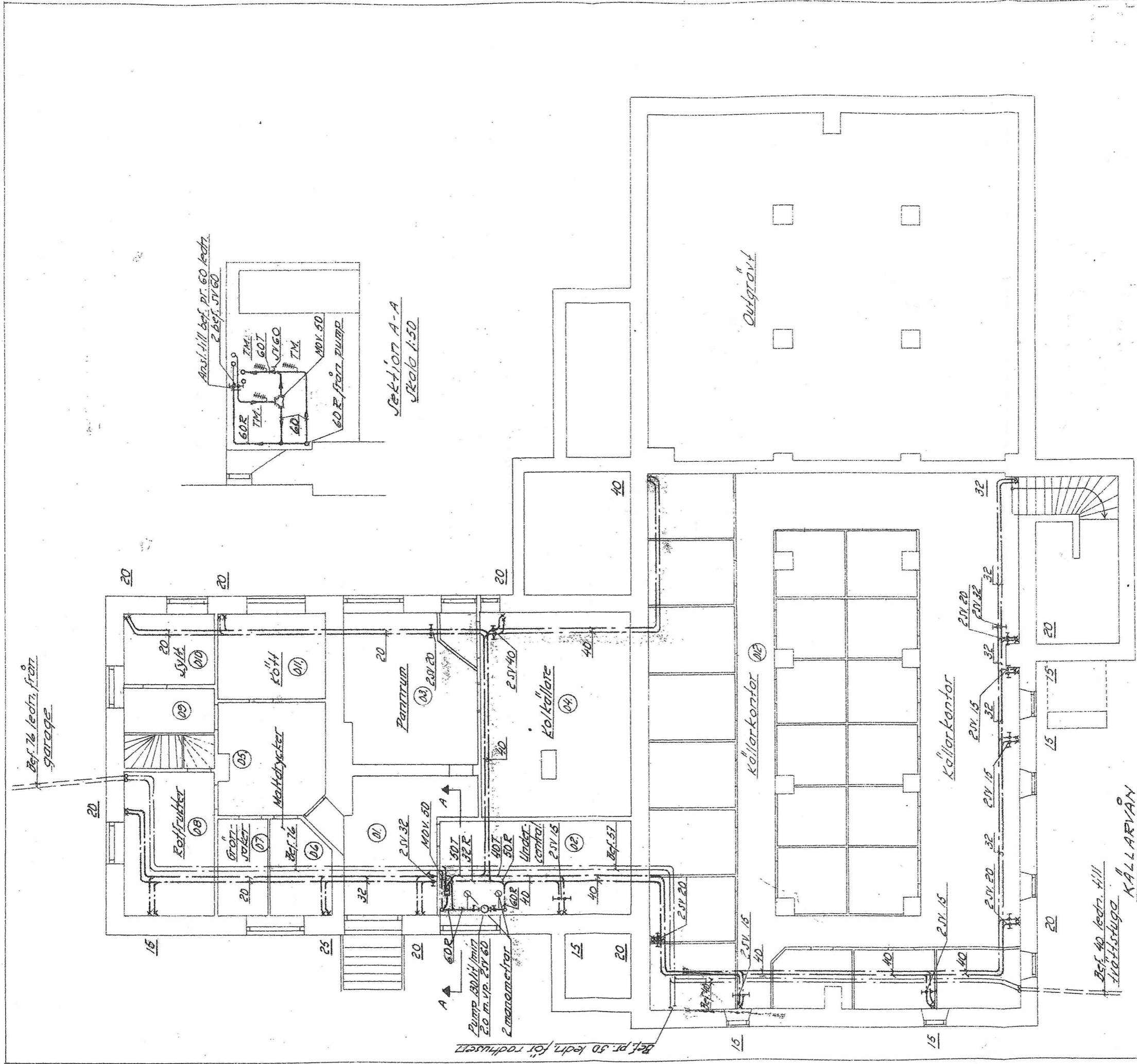
AB DE LAVALS ÅNGTURBIN
SALTSJÖ - JÄRLA
Marketerier & arbetarbostäder
Kornearbegravning

UTARB. AF
PÅS. 1932
PÅS. 1933
PÅS. 1934

UPPSÄG. 1938 A
PÅS. 2
25 NOV. 1934

BYGGNADSBYRÅN
STOCKHOLM

DM. 10 0 1 2 3 4 5 10 15 20 M



Sektion A-A
Skala 1:50

AS DE LAVALS ÅNGTURBIN
SALTSJÖ - JÄRLA
Marketerier & arbetareboväder
Värmearbning
1438 A
25 mars 1954
KALLARVÄN

